

УДК 304.4(477):37.016:94"654"
DOI: 10.24919/2312-2595.4/46.215313

Світлана Біла

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

Ірина Лозинська

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (loz.iryana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9128-0209>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/3737472/lozynska-iryna>

Бібліографічний опис статті: Біла, С., & Лозинська, І. (2020). Методичні засади реалізації політики пам'яті при вивченні новітньої історії. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 4/46, 401–422. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215313>.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ ПРИ ВИВЧЕННІ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Анотація. *Мета дослідження* – з'ясувати оптимальні засоби, методичні прийоми реалізації політики пам'яті при вивченні новітньої історії України (при розгляді тем з історії рідного краю у хронологічних межах 1939–1959 рр.) саме як засобу виховання консолідованої толерантної нації. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, верифікації, використання загальнонаукових та спеціально-історичних методів. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше охарактеризовано теоретико-методичні засади реалізації політики пам'яті при розгляді тем з регіональної історії.

© Світлана Біла, Ірина Лозинська, 2020

ISSN 2312-2595 (Print) ISSN 2664-3715 (Online)

Висновки. При дотриманні принципів об'єктивності, багатоперспективності, толерантності в учнів формується цілісний образ історичної пам'яті, який здатний об'єднувати український соціум, а не провокувати нові конфлікти. Важливими засадами реалізації державної політики пам'яті на уроках новітньої історії і під час організації позакласної краєзнавчої роботи у школі є критичний аналіз старшокласниками різноманітних джерел, самостійна дослідницька робота учнів з історичними документами, фотографіями, художньою літературою, пресою, творами кіномистецтва. Виконання школярами пошукових проєктів, написання есе, створення мультимедійних презентацій, присвячених історії окремих родин забезпечить реалізацію політики пам'яті як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні. Об'єктивна, багаторакурсна та виважена мікроісторія генерує цілісну спільну канву історії української нації.

Ключові слова: політика пам'яті; новітня історія; метод проєктів; метод усної історії; фотографії.

Svitlana BILA

PhD (History), Associate Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

Iryna LOZYNSKA

PhD (History), Associate Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (loz.iryna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9128-0209>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/3737472/lozynska-iryna>

To cite this article: Bila, S., & Lozynska, I. (2020). Metodychni zasady realizatsii polityky pam'iaty pry vyvchenni novitnoi istorii [Methodological approaches for the realization of the politics of memory in the study of Modern History]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific*

articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 4/46, 401–422. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215313> [in Ukrainian].

METHODOLOGICAL APPROACHES FOR THE REALIZATION OF THE POLITICS OF MEMORY IN THE STUDY OF MODERN HISTORY

Summary. The purpose of the study is to find out the optimal means, methods of implementing the politics of memory in the study of Modern History of Ukraine (when considering topics in the history of the native land in chronological terms 1939–1959) as a means of educating a consolidated tolerant nation. The research methodology is based on the principles of historicism, verification, use of general scientific and special-historical methods. The scientific novelty is that for the first time, the authors characterize the theoretical and methodological principles of realization of the politics of memory when considering topics in the regional history. Conclusions. By adhering to the principles of objectivity, multi-perspective, tolerance, students form a holistic image of historical memory, which is able to unite Ukrainian society, rather than provoke new conflicts. Important principles for the implementation of the state politics of memory at the lessons of modern history and in the organization of extracurricular work in local history at school is a critical analysis of various sources by senior students, students' independent research work with historical documents, photographs, fiction, press, works of cinematography etc. The students' research projects, written essays, multimedia presentations on the history of individual families will ensure the realization of the politics of memory both at the regional and the national level. An objective, multifaceted and balanced micro-history generates a holistic common outline of the history of the Ukrainian nation.

Key words: politics of memory; recent history; project method; oral history and photography methods.

Постановка проблеми. У сучасних українських реаліях минуле залишається переважно чинником роз'єднання української нації, а не її консолідації. Відтак для української освіти актуальними є виклики протистояння новим лініям розколу українського соціуму. Формування історичної пам'яті в учнів на уроках новітньої історії України є невід'ємним завданням сучасної шкільної історичної освіти. У науковій літературі є чимало визначень поняття

«історичної пам'яті» (Вашкевич, 2009; Нагорна, 2012; Томаченко, 2010; Трегуб, 2008; Удод, 2011; Шаповал, 2008, 2013), але червоною канвою переважної більшості досліджень є акцентування на «політиці історичної пам'яті як чинника та дієвого засобу консолідації українського суспільства» (Бабка, 2016, с. 3). В. Бабка акцентує на тому, що «історична пам'ять – це чинник, що визначає характер колективних уявлень про минуле, оцінку нинішніх подій та бачення стратегії майбутнього розвитку суспільства» (Бабка, 2016, с. 4).

Метою дослідження є з'ясування оптимальних засобів, методичних прийомів реалізації політики пам'яті при вивченні новітньої історії України (при розгляді тем з історії рідного краю у хронологічних межах 1939–1959 рр.) саме як засобу виховання консолідованої толерантної нації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окресленою проблемою частково (переважно висвітлення теоретичних засад реалізації політики пам'яті в контексті сучасної української освіти) займалися Л. Чупрій (2011), О. Удод (2011, 2013), П. Вербицька (2012), І. Селищева (2017), Г. Луцишин (2015), В. Карлова (2008), О. Томаченко (2010) та ін.

Так Л. Чупрій одним із перших серед дослідників зацентрував, що шкільна історична освіта є вагомим складовою державної політики пам'яті. На його думку, для реалізації політики пам'яті у школі потрібно дотримуватися принципів антропологізації та гуманізації освіти, створювати якісно нові, об'єктивні й толерантні підручники, їх розширені електронні версії, застосовувати при вивченні історії друковані джерела (краєзнавчі, етнографічні, археологічні матеріали, художню літературу) (Чупрій, 2011, с. 25–26). Науковець також відзначив, що оптимальним шляхом формування історичної пам'яті у школярів є організація і проведення різних форм краєзнавчої роботи у школі, зокрема, здійснення учнями досліджень з регіоналістики (Чупрій, 2011, с. 25–26).

Натомість О. Удод підкреслює, що «шкільна історична освіта є потужним ретранслятором знань про минуле, та модератором історичної пам'яті нового покоління українських громадян» (Удод, 2013, с. 12).

На його думку, важливим завданням в реалізації політики пам'яті в Україні «є досягнення єдності, повної взаємодії соціальної пам'яті, історіографії, історичної освіти, певного рівня історичної свідомості, що забезпечує більш-менш схожі підходи до трактування історичного минулого. Невідповідність між ними, розрив, зумовлює конверсію історичної пам'яті, соціальну мімікрію, подвійні моральні стандарти, «війни пам'ятників», дискримінацію національних символів і героїв тощо» (Удод, 2013, с. 12). Шкільна історична освіта, на його переконання, не має призводити до нових конфліктів у сучасному українському соціумі. Історію конфліктів та війн необхідно пояснювати учням не публіцистично й емоційно, а науково (Удод, 2013, с. 12). Учений акцентує, що педагогам необхідно толерантно оцінювати історичні процеси, висвітлювати об'єктивні передумови конфліктів і в жодному разі не формувати «образ ворога» (Удод, 2013, с. 11). О. Удод зауважує, що на уроках історії школярі повинні самі формулювати висновки з певних проблем, вчитель не має права нав'язувати їм певні стереотипи (Удод, 2013, с. 11).

П. Вербицька акцентує, що «сучасна історична освіта має потенційні можливості стати чинником примирення різних моделей історичної пам'яті, засобом конструктивного суспільного діалогу про минулі та сучасні проблеми суспільного розвитку» (Вербицька, 2012, с. 254–255). Науковець наголошує, що важливою умовою ефективної реалізації політики пам'яті в Україні є застосування багатоаспектного підходу, а саме вивчення історичних подій та процесів під різними кутами зору. На думку П. Вербицької, саме «робота з контроверсійними і вразливими питаннями у процесі вивчення історії забезпечує особистість необхідними навичками для конструктивної взаємодії у суспільстві» (Вербицька, 2012, с. 255). Підкреслюючи, що «моральний обов'язок викладача історії полягає не лише у формуванні знань, але й розумінні молодими людьми поведінки людей у минулому... розмірковуванні про те, якими були мотиви дій людей у минулому» (Вербицька, 2012, с. 255) вчена наголошує, що у шкільній історичній освіті має превалювати «детальне дослідження історичних подій, виявлення позитивного взаємовпливу різних культур, критичний аналіз та відкрита дискусія вразливих і контроверсійних питань» (Вербицька, 2012, с. 255). «Саме такі методи та

підходи сприятимуть подоланню соціальних упереджень та стереотипів» (Вербицька, 2012, с. 255). Вповні справедливо П. Вербицька пріоритетними напрямками історичної освіти відзначає застосування проблемності у навчанні, формування у школярів критичного мислення, толерантності та готовності до конструктивного діалогу, поваги до інших поглядів і думок. Ефективними шляхами формування історичної пам'яті в учнів є використання методу усної історії (зокрема спогадів родичів, які були свідками складних процесів), творів кіномистецтва, художньої літератури та матеріалів ЗМІ (Вербицька, 2012, с. 255).

І. Селищева проаналізувала поняття і структуру історичної пам'яті та з'ясувала роль історичної освіти у її реалізації в сучасній українській державі (Селищева, 2017, с. 222–223). Водночас І. Селищева відзначає, що заполітизована і необ'єктивна історія в сучасному українському соціумі відіграє негативну роль.

Г. Луцишин детально розглянув можливості впровадження політики пам'яті у системі освіти як засобу національної консолідації. Учений стверджує, що «саме легковажне ставлення до політики пам'яті сприяє руйнівному впливу на суспільно-політичний розвиток держави» (Луцишин, 2015, с. 37).

Заслугою В. Карлової є аналіз закордонного досвіду реалізації політики пам'яті в освіті (Карлова, 2008).

Виклад основного матеріалу. Новітня історія України, особливо у її регіональному вимірі має благодатне підґрунтя для формування історичної пам'яті у школярів. Саме за допомогою об'єктивного та багатоаспектного пояснення вчителем і самостійного дослідження учнями складних перепитій післявоєнного часу місцевої історії у школярів формується неупереджений погляд на історичні процеси, здатність їх критично осмислювати, інтерпретувати й оцінювати в умовах полікультурного соціуму. Відтак, у старшокласників формується толерантний, позбавлений упереджень та стереотипів цілісний образ історичної пам'яті, який здатен об'єднувати, а не спонукає до конфліктів (Баханов, 2011а, 2011б; Буслюк, 2012; Карнацевич, 2012; Теремецька, 2012; Чаркіна, 2017; Драновська, 2010). Згідно з програмою з історії України, учні 10–11-х класів мають можливість вивчати теми, присвячені Другій світовій війні, діяльності УПА на теренах Західної України, політику радянської влади у цьому регіоні щодо

різних верств населення (репресії проти української інтелігенції та діячів національно-визвольного руху, переселенські акції лемків, антисемітські заходи тощо) («Навчальні програми», б.р.).

Дієвим методичним прийомом формування історичної пам'яті в учнів про ці важливі події є метод усної історії, завдяки якому можна зібрати достовірні спогади живих учасників подій або представників родин (Задорожна, 2006). Цей метод допоможе учням виявити локальні сліди злочинів радянської репресивної машини, віднайти родинні легенди про повсякденне життя в умовах радянського тоталітарного режиму та Другої світової війни, діячів національно-визвольного руху, можливо, навіть невідомих для широкого загалу. Розрізнені фрагментарні спогади можуть стати відправною точкою для подальших системних наукових пошуків. Наприклад, власне метод усної історії допоміг нам дізнатися про всі складнощі життя в 1939–1959 рр. пересічної дрогобицької родини Будз-Трапових (виклики та небезпеки повсякдення, епізодичні прояви співпраці з оунівським підпіллям, постійна загроза депортації в Сибір тощо).

Ефективним для реалізації політики пам'яті при вивченні новітньої історії України є метод пошукових проєктів з наступною презентацією знахідок (старих побутових речей, які належали людям цієї епохи) та старих фотографій з сімейних альбомів особистостей, які були пов'язані з національно-визвольним рухом або були репресовані, або певним іншим чином протидіяли репресивній машині або просто намагалися вижити у складних умовах Другої світової війни та повоєнній реальності (Баханов, 2000; Возна, 2016; Кириченко, 2010; Дороніна, 2006). Досвід показує значну зацікавленість старшокласників такою пошуковою роботою (Курин, 2016). На наступних заняттях можна буде презентувати калейдоскоп сімейних фото. Після презентації фотографій учнями педагогу доцільно провести з ними бесіди з метою з'ясування, що нового можна довідатися про цей період з історії Дрогобича. Адже ці візуальні джерела безумовно формують більш яскравий образ минулого, аніж сухий виклад фактів у підручнику. Наприклад, після перегляду низки фотографій з сімейного фотоальбому родини Будз-Трапових можна дізнатися про такі аспекти життя дрогобичан у 1930–1950 рр.: незмінну роль церкви у духовному вихованні дрогобицької молоді як у міжвоєнний період,

так і повоєнні роки. Зокрема, на фото 1 (Додатки) зображений відомий культурно-просвітницький діяч, парох храму Св. Трійці о. Северин Бараник, який опікувався Марійським товариством молоді Дрогобича (Чава, 2017, с. 269). 26 червня 1941 р. закатований енкаведистами, у червні 2001 р. о. С. Бараник проголошений блаженним, 27 червня 2010 р. у м. Дрогобич єпископ Юліян (Вороновський) освятив перший храм у честь блаженних Дрогобицьких мучеників (о. С. Бараника, о. В. Байрака, о. Я. Сеньківського). На фото 2 (Додатки) бачимо о. Володимира Куновського, який попри перехід на православ'я у 1946 р. намагався зберігати національно-релігійну окремішність та греко-католицьку обрядовість у дрогобичан, зокрема, обряд Св. Причастя. За свою діяльність отруений енкаведистами у 1955 р. (Прах, 2015, с. 571–572); повсякденне життя дрогобичан в часі Другої світової війни та після неї (насадження нової комуністичної тоталітарної ідеології з одночасним збереженням національних традицій святкування релігійних свят та елементів українського національного одягу (фото 3, 4, 5, 6, 7, 8)) (Додатки); невідомих діячів національно-визвольного руху (фото 9) (Додатки).

Результатами пошуково-дослідницьких проєктів може бути написання учнями доповідей «Найвидатніший представник родини», «Моя родина в часі Другої світової війни».

Варто також долучати школярів до написання творчих робіт, а саме есе (Гаврилова, 2011). Теми для учнівських есе можуть бути такі: «Що означає політика пам'яті для мене конкретно», «Сімейні легенди про складні повоєнні часи», «Як моя родина пережила переселення (депортацію в Сибір)» «Повсякденне життя дрогобичан у повоєнні роки».

Позитивні результати у процесі формування історичної пам'яті дає проведення уроків – практичних занять, на яких вчитель пропонує для учнів завдання попрацювати зі спеціально відібраними документами і зробити самостійну оцінку подій або відповісти на серію проблемних та дискусійних питань. При цьому можна використовувати елементи художніх творів і фільмів, мемуарну літературу, літературу краєзнавчого характеру, і періодичну пресу (Євтушенко, 2008; Задорожна 2005а, 2005b; Чернік, 2016; Добриця, 2013; Ільницький, 2016; Ільницький & Галів, 2009, 2015; Ільницький, Галів, & Литвин, 2019). Можна давати

школярам навіть завдання підібрати статті, присвячені тим чи тим подіям місцевої історії 1939–1959 рр. Доцільно проводити й уроки у формі ігрових судових засідань на тему «засудження переселенських акцій радянської влади», уроки аукціони-фото-виставки «Моя вулиця (місто, село, школа) до, під час та після Другої світової війни», уроки-мультимедійні презентації на тему «історична пам'ять українського народу на прикладі життя окремої родини» (Комаров, 2006).

Ще більші можливості для реалізації політики пам'яті має позакласна краєзнавча робота у школі, зокрема історичні гуртки, факультативи, шкільні музеї. Власне на історико-краєзнавчому факультативі або краєзнавчому гуртку школярі мають змогу більш детально дослідити регіональну історію, переглянути цікаві документальні та художні фільми, присвячені цій складній добі. Під час позакласної краєзнавчої роботи педагог має змогу організувати диспути, наукові конференції-презентації, фестивалі народних пісень з тематики українського визвольного руху. Історико-краєзнавчий або етнографічний музеї можуть уміщати матеріальні речі (предмети побуту та мистецтва, зброю, фотографії), які яскраво формують в учнів чіткий образ історичної пам'яті.

Висновки. При вивченні новітньої історії України, зокрема, і в її регіональному вимірі, створюються оптимальні умови для реалізації політики пам'яті як чинника, що здатний об'єднувати, а не роз'єднувати українське суспільство, нейтралізувати непорозуміння і конфлікти у трактуванні минулих подій. Основними принципами реалізації державної політики пам'яті у школах є об'єктивність, толерантність, багатоаспектність, проблемний, полікультурний підхід, спрямованість навчання на формування в учнів дослідницьких навичок та критичного мислення. Саме ретельне дослідження учнями історії своїх родин забезпечить реалізацію політики пам'яті як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях. Об'єктивна мікроісторія здатна формувати якісно нове консолідуюче бачення історії всього українського народу. Основними засобами формування історичної пам'яті в старшокласників є наукова, науково-популярна, художня література, історичні документи, візуальні та речові джерела, зокрема фотографії, фрагменти документальних та художніх фільмів, предмети побуту тощо оптимальними методами реалізації політики

пам'яті при вивченні новітньої історії – проблемно-дослідницькі, дискусійні, проєктні, метод усної історії, інформаційно-комунікаційні технології.

Перспективним напрямом подальшого дослідження проблеми є вивчення шляхів та методичних прийомів реалізації політики пам'яті при вивченні історії дисидентського руху у Дрогобичі.

Джерела та література

- Артюх, В.О. (2013). *Що таке історична пам'ять?* Взято з http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/31202/1/Artyukh_%20istorychna_pamyat.pdf.
- Бабка, В. (2016). *Історична пам'ять як фактор політичного впливу в Незалежній Україні*. (Дис. ... канд. політ. наук). Ніжин.
- Баханов, К. (2000). Навчання історії за проєктною системою. *Історія в школах України*, 3, 33–37.
- Баханов, К.О. (2011а). Методичні основи вивчення полікультурності на уроках історії. *Історія та правознавство*, 9, 2–5.
- Баханов, К.О. (2011б). Полікультурна компетентність учителів історії. *Історія та правознавство*, 19–21, 2–4.
- Буслюк, С. (2012). Формування толерантності засобами технології критичного мислення. *Історія в сучасній школі*, 6, 30–31.
- Вашкевич, В.М. (2009). *Феномен історичної пам'яті*. Взято з http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2009_18/Gileya18/F1.pdf.
- Вербицька, П.В. (2012). Проблеми історичної пам'яті у проєкції на завдання сучасної історичної освіти. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». Держава та армія*, 724, 251–254.
- Возна, З. (2016). Метод проєктів: історичний аспект становлення і розвитку. *Історія в школі*, 1, 6–14.
- Гаврилова, Л.Г. (2011). Жанр есе: поняття, специфіка, ознаки, поради щодо його підготовки і написання. *Історія та правознавство*, 32, 2–6.
- Галів, М.В., & Ільницький, В. (Упоряд.). (2008). *Шлях горіння: спогади ветеранів ОУН і УПА про національно-визвольну боротьбу в 1940–1950-х рр.* Дрогобич: ПП «Посвіт».
- Добриця, М.В. (2013). Використання історичного кіно на уроках історії. *Історія та правознавство*, 5, 5–8.
- Дороніна, О. (2006). Метод проєктів на уроках історії та в позакласній роботі. *Історія України*, 6 (454), 14–20.

- Драновська, С.В. (2010). *Історична освіта в ЗНЗ у XXI ст.: досвід та перспективи розвитку*. Взято з http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pedalm/texts/2010_-7/009.pdf.
- Євтушенко, Л. (2008). Робота з історичними документами як засіб формування історичного мислення сучасного учня. *Історія в школах України*, 6, 11–13.
- Задорожна, Л. (2005а). «3 повідомлення Інформбюро...» (Історико-документальна основа уроків із тем «Україна під час Другої світової війни»). *Історія України, 11 клас. Історія в школах України*, 7, 32–38.
- Задорожна, Л. (2005b). Почути живу історію (Форми і методи розвитку дослідницьких навичок у старшокласників під час опанування історичних джерел). *Історія в школах України*, 10, 20–24.
- Задорожна, Л. (2006). «Діти війни»: спогади як джерело історичних знань. *Історія в школі*, 5, 22–25.
- Зерній, Ю. (2007). Історична пам'ять як об'єкт державної політики. *Стратегічні пріоритети*, 1 (2), 71–76.
- Гльницький, В. (2016). *Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954)*. Дрогобич: Посвіт.
- Гльницький, В., & Галів, М. (2009). Створення та діяльність винищувальних батальйонів у Дрогобицькій області (1944–1948). *Український визвольний рух*, 13, 195–230.
- Гльницький, В., & Галів, М. (2015). Матеріали радянських спецорганів про українське і польське підпілля на Дрогобиччині (серпень-вересень 1944 р.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 2, 486–491.
- Гльницький, В., Галів, М., & Литвин, М. (Ред.). (2019). *Репресії радянського тоталітарного режиму на західних землях України (1939–1953): причини і наслідки, політика пам'яті*. Дрогобич; Херсон: Видавничий дім «Гельветика».
- Карлова, В. (2008). Особливості відновлення історичної пам'яті українського народу у контексті аналізу досвіду постсоціалістичних країн. *Науковий вісник. «Демократичне врядування»*, 1, 45–67.
- Карнацевич, І. (2012). Мультиперспективність на практиці. Як втілити теоретичні засади на уроці. *Історія в сучасній школі*, 2, 29–33.
- Кириченко, Т.В. (2010). Із досвіду застосування презентацій та навчальних проєктів на уроках історії. *Історія та правознавство*, 35, 9–11.
- Комаров, Ю. (2006). Мить, зупинись! Ти – історична! З досвіду використання фотоматеріалів на уроках історії. *Історія в школах України*, 4, 15–20.

- Курин, М.М.** (2016). Про що можна довідатися із сімейного фотоальбому. Родинне дерево. Практичне заняття 1. Вступ до історії. 5 клас. *Історія та правознавство*, 12, 35–40.
- Луцишин, Г.І.** (2015). Державна політика історичної пам'яті як чинник консолідації українського суспільства. *Грані*, 8 (124), 33–37.
- Навчальні програми для 5–9, 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (новий стандарт)*. (б.р.). Взято з <http://osvita.ua/school/program/>
- Нагорна, Л.П.** (2012). *Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії*. Київ: ПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.
- Прах, Б.** (2015). *Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини. Т. 1: Біографічні нариси (1939–1989)*. Львів: Видавництво Українського католицького університету.
- Селищева, І.** (2017). Історична пам'ять у контексті історичної освіти. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 1 (50), 222–230.
- Теремецька, Т.** (2012). Методичні аспекти формування міжгенічної толерантності в учнів загальноосвітніх закладів на уроках історії. *Історія в сучасній школі*, 3, 34–37.
- Томаченко, О.В.** (2010). Переосмислення історичних процесів у шкільній освіті України 1990-х рр. – початку ХХІ століття: теоретичні засади, генезис, зміст. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*, 22, 130–136.
- Трегуб, О.** (2008). Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості. *Магістеріум. Політичні студії*, 31, 25–29.
- Удод, О.А.** (2011). Актуальні проблеми сучасної історичної освіти: гармонія чи компроміс між наукою та історичною пам'яттю. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*, 8, 32–38.
- Удод, О.А.** (2013). *Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті*. Взято з irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis.
- Чава, І.** (2017). Громадсько-політична діяльність о. Северина Бараника у Дрогобичі (1932–1939). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 3, 267–275.
- Чаркіна, Т.І.** (2017). Теоретичні аспекти формування полікультурних компетенцій в сучасному освітньому просторі. *Історія та правознавство*, 1–2, 8–12.
- Чернік, С.Д.** (2016). Методика використання матеріалів ЗМІ на уроках історії у старшій школі. *Історія та правознавство*, 34–36, 9–13.
- Чупрій, Л.В.** (2011). *Історична освіта як складова державної політики пам'яті*. Взято з <http://sd.net.ua/2011/06/20/istorichna-osvita-politika-pamyaty.html>.

Шаповал, Ю. (2008). Політика пам'яті в сучасній Україні. *Геополітика, примирення та пам'ять*: матеріали доповіді на Міжнародній науковій конференції, Київ, 4–6 грудня 2008 р. Взято з <http://khpq.org/index.php?id=1230112797>.

Шаповал, Ю. (Ред.). (2013). *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*. Київ: ІПЕНД.

References

Artiukh, V.O. (2013). *Shcho take istorychna pamiat? [What is historical memory?]*. Retrieved from http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/31202/1/Artyukh_%20istorychna_pamyat.pdf [in Ukrainian].

Babka, V. (2016). *Istorychna pamiat yak faktor politychnoho vplyvu v Nezalezhnii Ukraini [Historical memory as a factor of political influence in Independent Ukraine]*. (Candidate's thesis). Nizhyn [in Ukrainian].

Bakhanov, K. (2000). Navchannia istorii za proektnoiu systemoiu [History teaching according to the project system]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy – History in schools of Ukraine*, 3, 33–37 [in Ukrainian].

Bakhanov, K.O. (2011a). Metodychni osnovy vyvchennia polikulturnosti na urokakh istorii [Methodical bases of studying multiculturalism in history lessons]. *Istoriia ta pravoznnavstvo – History and jurisprudence*, 9, 2–5 [in Ukrainian].

Bakhanov, K.O. (2011b). Polikulturna kompetentnist uchyteliv istorii [Multicultural competence of history teachers]. *Istoriia ta pravoznnavstvo – History and jurisprudence*, 19–21, 2–4 [in Ukrainian].

Busliuk, S. (2012). Formuvannia tolerantnosti zasobamy tekhnolohii krytychnoho myslennia [Formation of tolerance by means of critical thinking technology]. *Istoriia v suchasni shkoli – History in the modern school*, 6, 30–31 [in Ukrainian].

Vashkevych, V.M. (2009). *Fenomen istorychnoi pamiaty [The phenomenon of historical memory]*. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2009_18/Gileya18/F1.pdf [in Ukrainian].

Verbytska, P.V. (2012). Problemy istorychnoi pamiaty u proektsii na zavdannia suchasnoi istorychnoi osvity [Problems of historical memory in the projection on the tasks of modern historical education]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu «Lvivska politehnika». Derzhava ta armiiia – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". State and army*, 724, 251–254 [in Ukrainian].

Vozna, Z. (2016). Metod proektiv: istorychnyi aspekt stanovlennia i rozvytku [Project method: historical aspect of formation and development]. *Istoriia v shkoli – History at school*, 1, 6–14 [in Ukrainian].

- Havrylova, L.H.** (2011). Zhanr ese: poniattia, spetsyfyka, oznaky, porady shchodo yoho pidhotovky i napysannia [Essay genre: concepts, specifics, features, advice on its preparation and writing]. *Istoriia ta pravo-znavstvo – History and jurisprudence*, 32, 2–6 [in Ukrainian].
- Haliv, M., & Ilnytskyi, V.** (Comps.). (2008). *Shliakh horinnia: spohady veteraniv OUN i UPA pro natsionalno-vyzvolnu borotbu v 1940–1950-kh rr.* [The Way of Burning: Memoirs of OUN and UPA Veterans on the National Liberation Struggle in the 1940s and 1950s]. Droho-bych: PP «Posvit» [in Ukrainian].
- Dobrytsia, M.V.** (2013). Vykorystannia istorыchnoho kino na urokakh istorii [Use of historical cinema in history lessons]. *Istoriia ta pravo-znavstvo – History and jurisprudence*, 5, 5–8 [in Ukrainian].
- Doronina, O.** (2006). Metod proektiv na urokakh istorii ta v pozaklasnii roboti [Project method in history lessons and extracurricular activities]. *Istoriia Ukrainy – History at school*, 6 (454), 14–20 [in Ukrainian].
- Dranovska, S.V.** (2010). *Istorychna osvita v ZNZ u XXI st.: dosvid ta perspektyvy rozvytku* [Historical education in CEE in the XXI century: experience and prospects of development]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pedalm/texts/2010_-7/009.pdf [in Ukrainian].
- Yevtushenko, L.** (2008). Robota z istorыchnymy dokumentamy yak zasib formuvannia istorыchnoho myslennia suchasnoho uchnia [Working with historical documents as a means of forming the historical thinking of a modern student]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy – History in schools of Ukraine*, 6, 11–13 [in Ukrainian].
- Zadorozhna, L.** (2005a). «Z povidomlennia Informbiuro...» (Istoryko-dokumentalna osnova urokiv iz tem «Ukraina pid chas Druhoi svitovoi viiny»). *Istoriia Ukrainy*, 11 klas ["According to the Informbureau..." (Historical and documentary basis of lessons on "Ukraine during the Second World War"). History of Ukraine, 11th grade]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy – History in schools of Ukraine*, 7, 32–38 [in Ukrainian].
- Zadorozhna, L.** (2005b). Pochuty zhyvu istoriiu (Formy i metody rozvytku doslidnytskykh navychok u starshoklasnykiv pid chas opanuvannia istorыchnykh dzherel) [Hear a living history (Forms and methods of developing research skills in high school students while mastering historical sources)]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy – History in schools of Ukraine*, 10, 20–24 [in Ukrainian].
- Zadorozhna, L.** (2006). «Dity viiny»: spohady yak dzherelo istorыchnykh znan ["Children of War": memories as a source of historical knowledge]. *Istoriia v shkoli – History at school*, 5, 22–25 [in Ukrainian].

- Zernii, Yu.** (2007). Istorychna pamiat yak obiekt derzhavnoi polityky [Historical memory as an object of state policy]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 1 (2), 71–76 [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, V.** (2016). *Karpatskyi kraj OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945–1954) [The Carpathian region of the OUN in the Ukrainian liberation movement (1945–1954)]*. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, V., & Haliv, M.** (2009). Stvorennia ta diialnist vynyshchuvalnykh batalioniv u Drohobyskii oblasti (1944–1948) [Creation and activity of fighter battalions in the Drohobych region (1944–1948)]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh – Ukrainian liberation movement*, 13, 195–230 [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, V., & Haliv, M.** (2015). Materialy radianskykh spetsorhaniv pro ukrainske i polske pidpillia na Drohobychchyni (serpen-veresen 1944 r.) [Materials of Soviet special bodies about the Ukrainian and Polish underground in the Drohobych region (August–September 1944)]. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych local lore collection*, 2, 486–491 [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, V., Haliv, M., & Lytvyn, M.** (Eds.). (2019). *Represii radianskoho totalitarnoho rezhymu na zakhidnykh zemliakh Ukrainy (1939–1953): prychny i naslidky, polityka pamiaty [Repressions of the Soviet totalitarian regime in the western lands of Ukraine (1939–1953): causes and consequences, the politics of memory]*. Drohobych; Kherson: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
- Karlova, V.** (2008). Osoblyvosti vidnovlennia istorychnoi pamiaty ukrainskoho narodu u konteksti analizu dosvidu postsotsialistychnykh krain [Peculiarities of restoring the historical memory of the Ukrainian people in the context of the analysis of the experience of post-socialist countries]. *Naukovi visnyk. «Demokratychnе vriaduvannia» – Scientific Bulletin. "Democratic governance"*, 1, 45–67 [in Ukrainian].
- Karnatsevych, I.** (2012). Multiperspektyvnist na praktytsi. Yak vtilyty teoretychni zasady na urotsi [Multiperspectivity in practice. How to implement the theoretical principles of the lesson]. *Istoriia v suchasni shkoli – History in the modern school*, 2, 29–33 [in Ukrainian].
- Kyrychenko, T.V.** (2010). Iz dosvidu zastosuvannia prezentatsii ta navchalnykh proektiv na urokakh istorii [From the experience of using presentations and educational projects in history lessons]. *Istoriia ta pravoznavstvo – History and jurisprudence*, 35, 9–11 [in Ukrainian].
- Komarov, Yu.** (2006). Myt, zupynys! Ty – istorychna! Z dosvidu vykorystannia fotomaterialiv na urokakh istorii [Moment, stop! You are historical! From the experience of using photographs in history lessons]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy – History in schools of Ukraine*, 4, 15–20 [in Ukrainian].

- Kuryn, M.M.** (2016). Pro shcho mozhna dovidatysia iz simeinoho foto-albomu. Rodynne derevo. Praktychne zaniattia 1. Vstup do istorii. 5 klas [What you can learn from the family photo album. Family tree. Practical lesson 1. Introduction to history. 5th grade]. *Istoriia ta pravoznavstvo – History and jurisprudence*, 12, 35–40 [in Ukrainian].
- Lutsyshyn, H.I.** (2015). Derzhavna polityka istorychnoi pamiaty yak chynnyk konsolidatsii ukrainskoho suspilstva [State policy of historical memory as a factor in the consolidation of Ukrainian society]. *Hrani – Faces*, 8 (124), 33–37 [in Ukrainian].
- Navchalni prohramy dlia 5–9, 10–11 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv (novyi standart) [Curricula for grades 5–9, 10–11 of secondary schools (new standard)]*. (n.d.). Retrieved from <http://osvita.ua/school/program/> [in Ukrainian].
- Nahorna, L.P.** (2012). *Istorychna pamiat: teorii, dyskursy, refleksii [Historical memory: theories, discourses, reflections]*. Kyiv: IPIEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Prakh, B.** (2015). *Dukhovenstvo Peremyskoi yeparkhii ta Apostolskoi administratsii Lemkivshchyny. T. 1: Biohrafichni narysy (1939–1989) [Clergy of the Diocese of Peremyshl and the Apostolic Administration of the Lemko Region. Vol. 1: Biographical essays (1939–1989)]*. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu [in Ukrainian].
- Selyshcheva, I.** (2017). Istorychna pamiat u konteksti istorychnoi osvity [Historical memory in the context of historical education]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly – Higher and secondary school pedagogy*, 1 (50), 222–230 [in Ukrainian].
- Teremetska, T.** (2012). Metodychni aspekty formuvannia mizhethnichnoi tolerantnosti v uchniv zahalnoosvitnikh zakladiv na urokakh istorii [Methodological aspects of the formation of interethnic tolerance in students of secondary schools in history lessons]. *Istoriia v suchasni shkoli – History in the modern school*, 3, 34–37 [in Ukrainian].
- Tomachenko, O.V.** (2010). Pereosmyslennia istorychnykh protsesiv u shkilni osviti Ukrainy 1990-kh rr. – pochatku XXI stolittia: teoretychni zasady, henezys, zmist [Rethinking historical processes in school education in Ukraine in the 1990s – early XXI century: theoretical principles, genesis, content]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu im. Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Volyn Lesya Ukrainka National University*, 22, 130–136 [in Ukrainian].
- Trehub, O.** (2008). Istorychna pamiat yak zasib mobilizatsii natsionalnoi svidomosti [Historical memory as a means of mobilizing national consciousness]. *Mahisterium. Politychni studii – Magisterium. Political studies*, 31, 25–29 [in Ukrainian].

- Udod, O.A.** (2011). Aktualni problemy suchasnoi istorychnoi osvity: harmoniia chy kompromis mizh naukoiu ta istorychnoiu pamiattiu [Current issues of modern historical education: harmony or compromise between science and historical memory]. *Istoriia i suspilstvoznavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia – History and social sciences in schools of Ukraine: theory and methods of teaching*, 8, 32–38 [in Ukrainian].
- Udod, O.A.** (2013). *Shkilna istorychna osvita yak reprezentant polityky pamiati [School history education as a representative of the politics of memory]*. Retrieved from irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis64 [in Ukrainian].
- Chava, I.** (2017). Hromadsko-politychna diialnist o. Severyna Baranyka u Drohobychi (1932–1939) [Socio-political activity of Fr. Severin Baranyk in Drohobych (1932–1939)]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych local lore collection*, 3, 267–275 [in Ukrainian].
- Charkina, T.I.** (2017). Teoretychni aspekty formuvannia polikulturnykh kompetensii v suchasnomu osvithnomu prostori [Theoretical aspects of the formation of multicultural competencies in the modern educational space]. *Istoriia ta pravoznavstvo – History and jurisprudence*, 1–2, 8–12 [in Ukrainian].
- Chernik, S.D.** (2016). Metodyka vykorystannia materialiv ZMI na urokakh istorii u starshii shkoli [Methods of using media materials in history lessons in high school]. *Istoriia ta pravoznavstvo – History and jurisprudence*, 34–36, 9–13 [in Ukrainian].
- Chuprii, L.V.** (2011). *Istorychna osvita yak skladova derzhavnoi polityky pamiati [Historical education as a component of the state policy of memory]*. Retrieved from <http://sd.net.ua/2011/06/20/istorichna-osvi-ta-politika-pamyaty.html> [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu.** (2008). Polityka pamiati v suchasni Ukraini [The politics of memory in modern Ukraine]. *Heopolityka, prymyrennia ta pamiat: materialy dopovidi na Mizhnarodnii naukovii konferentsii, Kyiv, 4–6 hrudnia 2008 r. – Geopolitics, Reconciliation and Memory: Proceedings of the International Scientific Conference, Kyiv, December 4–6, 2008*. Retrieved from <http://khpg.org/index.php?id=1230112797> [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu.** (Ed.). (2013). *Kultura istorychnoi pamiati: yevropeiskyi ta ukrainskyi dosvid [Culture of historical memory: European and Ukrainian experience]*. Kyiv: IPIEND [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.09.2020 р.

ДОДАТКИ

Фото 1

*О. Северин Бараник з парафіянками церкви Св. Трійці
(Вгорі третя зліва Марія Будз)*

Фото 2

*О. Володимир Куновський. Перше Св. Причастя.
Церква Св. Трійці в Дрогобичі. 1955 р.
(У другому ряду третя зліва Надія Трапова)*

Фото 3

Марія Будз з подругою кін. 30-х рр. XX ст.

Фото 4

Родина Будз кін. 30-х рр. XX ст.

Фото 5

Повсякдення родини Трапових (50-ті рр. XX ст.)

Фото 6

*Новоутворена родина Трапових. С. Дерезичі
Дрогобицького району. Поч. 50-х рр. XX ст.*

Фото 7

*1958 рік Новорічні свята
(Вгорі зліва Надія Трапова)*

Фото 8

*Родина Будз-Трапових. Свято Трійці.
Кін. 50-х рр. XX ст.*

Фото 9

*Повоєнні роки. Невідома учасниця
визвольного руху на Дрогобиччині*